Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2024, **s. 95-100**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2024, **с. 95-100**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2024, **p. 95-100**

**UOT 78: 372.878**

**N.Ə.Vəliyeva**
magistrant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
*E-mail:* veliyevanigar901@gmail.com

# MƏKTƏBLİLƏRİN MUSİQİ DƏRSLƏRİNDƏ EMOSİONAL HİSSLƏRİN TƏRBİYƏSİ

***Açar sözlər:*** *musiqi, emosiya, hisslər, tərbiyə, məktəblilər*

Kiçik yaşlı uşaqların mənəvi-estetik mədəniyyətinin səviyyəsinin yüksəldilməsində musiqi xüsusi yer tutur, çünki o, insanın şüuruna və onun emosional sferasına fəal təsir göstərir, şəxsiyyətin mənəvi inkişafının ən mühüm və əvəzedilməz vasitəsidir. Musiqi dilinin ekspressiv mənasını dərk etmək, əsərin məzmununa nüfuz etmək, onun emosional mənasını öyrənmək yalnız musiqiyə emosional reaksiya vermək qabiliyyəti olduqda mümkündür, buna görə də uşaqlarda musiqini sevmək və empatiya qurmaq qabiliyyəti inkişaf edir. Bu yaşda həmyaşıdları ilə münasibətlərin qurulması xüsusi xarakter alır və şagird üçün vacibdir. Əksər hallarda ibtidai məktəb şagirdlərində emosional həssaslığın formalaşması musiqi və estetik fəaliyyətlə sıx bağlıdır. Musiqi əsərlərini qavrayarkən musiqililiyin əsasını musiqiyə emosional reaksiya təşkil edir. Bu, emosional həssaslığın inkişafı və insanlarla münasibətlərdə xeyirxahlıq və həssaslıq kimi şəxsiyyət keyfiyyətlərinin yetişdirilməsi ilə bağlıdır. Musiqi məzmununu uşaqlar üçün əlçatan və yaddaqalan etmək üçün emosional reaksiya vacibdir.

**Н.А.Велиева**

# ВОСПИТАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ЧУВСТВ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

***Ключевые слова:*** *музыка, эмоция, чувства, образование, школьники*

В повышении уровня духовно-эстетической культуры детей раннего возраста особое место занимает музыка, которая активно воздействует на сознание человека и его эмоциональную сферу, является важнейшим и незаменимым средством духовного развития личности. Понять выразительный смысл музыкального языка, проникнуть в содержание произведения, его эмоциональный смысл возможно лишь при наличии

способности эмоционально реагировать на музыку, поэтому у детей развивается способность любить и сопереживать музыке. В этом возрасте построение отношений со сверстниками приобретает особый характер и имеет важное значение для школьника. В подавляющем большинстве случаев формирование эмоциональной чувствительности у младших школьников тесно связано с музыкально-эстетической деятельностью. При восприятии музыкальных произведений в основе музыкальности лежит эмоциональный отклик на музыку. Это связано с развитием эмоциональной чувствительности и воспитанием таких качеств личности, как доброта и отзывчивость в отношениях с людьми. Эмоциональный отклик важен для того, чтобы сделать содержание музыки доступным и запоминающимся для детей.

**N.A.Veliyeva**

## EDUCATION OF EMOTIONAL FEELINGS OF SCHOOLCHILDREN ON THE MUSIC LESSONS

***Key words:*** *music, emotion, feelings, education, schoolchildren*

In raising the level of spiritual and aesthetic culture of young children, music, which actively affects the human mind and its emotional sphere, and is the most important and irreplaceable means of spiritual development of the personality, occupies a special place. Understanding the expressive meaning of the musical language, penetrating the content of the work, its emotional meaning is possible only if there is an ability to respond emotionally to music, therefore children develop the ability to love and empathize with music. At this age, building relationships with peers takes on a special character and is important for the student. In most cases, the formation of emotional sensitivity in elementary school students is closely related to musical and aesthetic activities. When perceiving musical works, the basis of musicality is the emotional response to music. This is related to the development of emotional sensitivity and the cultivation of personality qualities such as kindness and sensitivity in relationships with people. Emotional response is essential to make musical content accessible and memorable for children.

Kiçik yaşlı məktəblilərin inkişaf problemlərini öyrənərkən onların musiqiyə emosional reaksiyalarına mütləq diqqət yetirməliyik, bunlar aşağıdakılardır: emosiyalar, hisslər və həssaslıq. Ədəbiyyatı araşdıraraq belə qənaətə gəldik ki, emosiyalar mövcud əlaqələrin, təcrübələrin birbaşa əks olunması, ehtiyacların ödənilməsi və ya qane edilməməsi ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, emosiyalar

əvvəllər yaşanmış və ya təsəvvür edilən fikirlərlə əlaqədar yaranır.

Belə ki, B.M.Teplov hesab edir ki, "duyğular spesifikdir və insanın ehtiyacları, maraqları, onların məmnuniyyət prosesi ilə, xoş və ya xoşagəlməz rənglərin tonlarıdır. Duyğular insanın psixoloji vəziyyətini ifadə edir, fiziki olaraq özünü necə aparmasından asılı olaraq yaranır və psixoloji olaraq bu anda hiss edilir. Başqa sözlə, duyğularla bağlı olaraq, konkret təcrübələrin həyatı necə xarakterizə etdiyi ümumilikdə və onun qorunub saxlanılması və inkişafı ilə bağlı bir prosesdir."

E.Olshannikovaya görə, emosiyalar və hisslər emosionallığın məzmununu, keyfiyyətini və dinamikasını xarakterizə edən insan xassəsidir. Mövzu üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən hadisələr və vəziyyətlər emosiyanallığın məzmun aspeklərini əks etdirir. Onlar şəxsiyyətin əsas xüsusiyyətləri ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır, onun mənəvi potensialı: motivasiya sahəsinin istiqaməti, dünyagörüşü, dəyər yönümləri və s. keyfiyyət xassələri fərdin hadisələrə münasibətini xarakterizə edir. Emosionallığın dinamik xüsusiyyətlərinə proseslər və onların xarici ifadəsi, gedişat və dayanma xüsusiyyətləri daxildir.

Duyğular və hisslər həmişə fərdi olur. Bəziləri anadangəlmə, bəziləri isə təlim və tərbiyə nəticəsində qazanılır. Hiss, insanın bir şeyə daha mürəkkəb, müəyyən edilmiş münasibətidir. Bir qayda olaraq, "hiss" bir sıra emosiyaları əhatə edir.

Kiçik məktəblilərin emosional həssaslığını aşağıdakı kimi başa düşmək olar:

- Hadisələrə reaksiya vermək bacarığı kimi,
- İnsanlara, heyvanlara empatiya qurmaq bacarığı kimi,
- Faktları həyat təcrübəsi ilə əlaqələndimək;
- Başqa bir insanın və ya başqa bir canlının ağrısına emosional cavab vermək kimi.

Xarici təzahür kimi emosional reaksiya uşağın daxili aləmində baş verənlərə onun münasibətini müəyyən etməyə imkan verir. Bu vacib məqamı nəzərdən qaçıra bilmərik: təkcə emosional sahə deyil, hisslər də tərbiyə olunur.

İncəsənət şəxsiyyətə təsir etmək üçün böyük potensiala malikdir, xüsusilə də musiqi. Bu, ən parlaq və emosional bir prosesdir. Buna görə də musiqi, uşaqlara təsir edən vacib bir vasitədir. Uşaq təkcə ətrafındakıları deyil, həm də dünyadakı gözəllikləri görə bilir.

Musiqi əsərlərini qəbul edərkən, musiqiyə emosional reaksiya musiqililiyin əsasını təşkil edir. O emosional həssaslığın inkişafı və insanlarla münasibətlərdə mehribanlıq, simpatiya qabiliyyəti kimi şəxsiyyət keyfiyyətlərinin tərbiyəsi ilə bağlıdır. Musiqinin məzmununun uşaqlar üçün əlçatan olması və oyadan olmasında emosional reaksiya vacibdir. Musiqi məzmununun başa düşülən olması təkcə alətlərin və təsvirlərin köməyi ilə deyil, hər şeydən əvvəl uşaqların yaşaya biləcəyi hisslərə uyğun olmalıdır.

Emosional reaksiya musiqi ilə məşğul olmaq üçün ən vacib musiqi

qabiliyyətlərindən biridir. O, həyatda emosional həssaslığın inkişafı ilə, tərbiyəsi ilə, başqa bir insana rəğbət bəsləmək bacarığı kimi şəxsiyyəti xüsusiyyətlər ilə bağlanıb.

E.N.Fyodoroviç və E.V. Tixonovanın "Musiqinin əsasları psixologiya" fikrinə rast gəldik ki, burada o qeyd edir ki, "Emosional idrak ifaçının xarici hərəkətləri ilə sıx bağlıdır. Xarici hərəkətlər təzahür edir və daxili təcrübələr dərinləşir."

Məktəbdə musiqi dərsində emosional reaksiyaya V.P. Anisimovun mövqeyi daha yaxındır. Anisimov iddia edir ki, "bu, xarici təsirlərə emosional reaksiyadır (bu musiqidə həm də eşitmə analizatorunun xarici stimulu hesab edilə bilər). İnsanın duyğu mədəniyyətinin keyfiyyət xüsusiyyətlərini müəyyən edir, onun musiqi və estetik zövqünü, intonasiya təcrübəsini, dünyagörüşünün genişliyini üzə çıxarır. Musiqiyə emosional reaksiya fərdin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq başa düşülür, bu da uyğun şəkildə əks etdirmə qabiliyyəti kimi musiqinin məzmununu (ideyalarını və ifadə vasitələrini) yaşamaq kimi başa düşülməlidir. Təcrübələrimiz, duyğularımız, vəziyyətlərimiz vəmusiqinin intonasiya-obrazlı qavranılması prosesində münasibətlər emosional və musiqi cavabdehliyi kimi qəbul edilir" [3]

Uşaqların musiqi həssaslığının inkişafı G.G.Qriqoryeva görə, emosiyaların inkişafı ilə sıx bağlıdır, uşaq şəxsiyyətinin motivasion ehtiyac sahəsi, işlər, hərəkətlər, üz ifadələri, duruşlar, səs intonasiyalarında özünü göstərir. Məktəbəqədər yaşda (3 yaşdan 7 yaşa qədər), M.L. Qrodzenskaya görə, uşaq da böyüklərlə eyni həyatı yaşamaq ehtiyacını hiss edir. Eyni zamanda onlarda insan cəmiyyətinin yaşayış sahəsinə fəal şəkildə daxil olmaq və içində hərəkət etmək ehtiyyacı yaranır. Ancaq bu ehtiyacın mövzusu dəyişir. Uşaqlar, böyüklərin fəaliyyətini mənimsəməyə və xüsusiyyətlərini başa düşməyə çalışır. N.S. Karpinskaya görə, aparıcı münasibət "uşaq-böyüklər "estetik tərbiyədir, fərdə məqsədyönlü, sistemli təsir göstərir. Bunu sənət və onu yaradanlar əmələ gətirir."

Estetikanın formalaşması hissləri erkən uşaqlıqdan başlayır. Fantastik oyunlar uşaqların tərbiyəsində, onların həyat anlayışının genişləndirilməsində xüsusi rol oynayırlar. Oyunların məqsədi uşağa həyatı yaşamağa kömək etmək, ona münasibətini formalaşdırmaq, mənəvi-əxlaqi tərbiyəsini yerinə yetirməkdir.

L.P. Strelkova yazır ki, "ibtidai məktəb yaşında uşaq hər şeydir daha tez-tez şəxsi keyfiyyətlərini qiymətləndirməyə, həyata keçirməyə başlayır, onun emosional vəziyyətləri fərqləndirilir. Onun qarşılıqlı əlaqəsi ətraf dünya ilə keyfiyyətcə yeni məzmun kəsb edir.

Bu yaşda həmyaşıdları ilə münasibətlərin qurulması xüsusi xarakter alır və tələbə üçün əhəmiyyətlidir. Kiçik məktəblilərdə emosional həssaslığın formalaşmasının böyük əksəriyyəti musiqi-estetik fəaliyyətlərlə sıx bağlıdır.

Əsas və erkən yaş mərhələlərində yeganə növ uşaqların birlikdə və digər insanlar ilə ünsiyyət prosesində hisslərinin inkişafını müəyyən edən praktiki, sensor-obyektiv fəaliyyətlərdir. Bu müddət ərzində onlar nəinki özünü göstərir,

həm də inkişaf edirlər.

V.C. Beloborodova [10] hesab edir ki, ibtidai məktəb yaşında başqa bir vacib neoplazma görünür ki, buda özbaşına davranışdır. Bu yaşda uşaq müstəqil olur, müəyyən vəziyyətlərdə necə davranacağını özü seçir. Davranış bu yaşda formalaşan əxlaqi motivlərə əsaslanır.

Uşaq müəyyən qaydaları və qanunları nəzərə alaraq, əxlaqi dəyərləri mənimsəyir və ona əməl etməyə çalışır. Bu, çox vaxt eqoizmlə əlaqələndirilir. Böyüklər tərəfindən bəyənilmək və ya onları gücləndirmək üçün motivlər və istəklər həmyaşıdlar qrupunda şəxsi mövqe yaranır. Yəni onların davranışı bu və ya digər şəkildə baş verir.

Dəyişən və bəzi digər xüsusi təlim proqramlarında və pedaqoji metodların köməyi ilə uşaqların inkişafı problemi həll edilir, uşağın emosional reaksiyasının formalaşması baş verir. O.P. Radinova əsasında "Musiqi dinləmək" proqramı təqdim olunur, başa düşülən musiqi əsərlərinin yüksək keyfiyyətli seçimi uşaqların emosional sahəsini zənginləşdirmək vəzifələri həyata keçirilir.

Bəzi proqramlarda emosionalın zənginləşdirilməsi və inkişafı sahələri fərdi olaraq uşağın ümumi inkişafının komponenti, rolu daha çox qiymətləndirilir və ya daha az yüksəkdir. Bir çox proqramların müsbət cəhəti ondan ibarətdir ki, bu problemlər silsiləsi həm estetik üsullarla, həm də vasitələrlə həll olunur. Təhsil və uşağın kommunikativ qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində böyüklər və həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmağın formalari təklif olunur.

V.V.Meduşevskiya görə "Musiqinin məzmununa insanın duyğuları təsir göstərir və musiqinin "yoluxma" mexanizmləri dinləyicilərə emosiyaların "təlqin edilməsi rolunu oynayir». D.N. Jolaya görə, ibtidai məktəb çağında buna inanılır, ətrafdakı insanlarla yeni münasibət növü formalaşmağa başlayır. Müəyyən əxlaqi ideallar, davranış nümunələri yaranır. Uşaq onları anlamağa başlayır, bu zaman onlarda dəyər və zərurət formalaşır. Ancaq şəxsiyyətin formalaşması üçün uşaq ən məhsuldar obyektdır, bu prosesdə böyüklərin diqqəti və qiymətləndirməsi vacibdir.

A.G.Gogoberidze görə, gənc tələbə üçün emosional yüksəliş xarakterikdir və onun iştirakı zamanı həyəcan hissi tamaşada, bayramda, uşaq orkestrinin və ya xorun ifasında yaranır və uşağın musiqiyə münasibətinin dəyişməsini xarakterizə edir. Bir rolu və ya musiqi əsərini yaxşı ifa etmək istəyi göstərir ki, onun üçün əsas olan iştirak prosesi deyil fəaliyyət, lakin onun nəticəsidir. Nəticələrə, ifadəli obraz yaratmağa diqqət yetirin, birlikdə və digər insanlar ilə ünsiyyət prosesində tamaşaçıların rəğbətini qazanmaq istəyi musiqi fəaliyyətlərində iştirakın olduğunu göstərir. Bu uşaq üçün oyun deyil, bədii yaradıcılıqdır.

Uşağın musiqi ilə ünsiyyətinin emosional və praktiki təcrübəsi, ibtidai və orta məktəb yaşında formalaşır, aktlar uşağın musiqi inkişafı üçün təbii əsasdır. "7-8 yaşında uşaq qavrayış prosesi daha fəal olur və səslə musiqi çalmaq aktuallaşır. Səs diapazonu genişlənir." [3]. Beləliklə, bütün deyilənlərdən belə çıxır ki, əsas şərt uşaqda musiqi emosional reaksiyasının inkişafıdır, sonradan olan hiss təcrübəsinin

toplanması bütöv bədii yaradıcılığın təşkili üçün zəruri şərtdir. Məhz bunda uşaq özünü təsəvvür edə bilir, qavrayış və təfsir prosesində yaranan daxili təəssüratlar bədii obraz və ya həyat hadisələrlə bağlı olur.

## ƏDƏBİYYAT


1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Методика музыкального образования: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Под общей редакцией М.И.Ройтерштейна. – М.. Музыка, 2006. – 336 с.
2. Анисимов В.П. Диагностика музыкальных способностей детей: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М., Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. – 128 с.
3. Асафьев Б. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании.– М.-Л.: СМЫСЛ, 1965.- 512 с.
4. Баренбойм Л.А. Об элементарном музыкальном комплексе // Вопросы фортепианной педагогики и исполнительства. М., 2000. с. 249-258.
5. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях. – М., 2002. – с. 241-243.
6. Борухзон Л., Волчек Л. Азбука музыкальной фантазии. Тетр.1. СПб., 2005. – 72 с.
7. Веселые уроки музыки в школе и дома / Автор-составитель З.Н.Бугаева. – М., ООО «Издательство АСТ»; Донецк, Сталкер, 2002. – 383, [1] с. – (Учимся играя).
8. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. М., 2001. – 142 с.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. М., 2003. – 93 с.
10. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Вопросы психики 2006, №3


**Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2024**
**Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2024**
**Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.06.2024**
**Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:**
**sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova**
**ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.**